

УДК 32.001

О.Г. Боднаров, доц., канд. філ. наук*Кіровоградський національний технічний університет*

Політична поведінка в організованих та стихійних формах

Політична поведінка особи як активна політична дія, яка може проявлятися в інституціональних та позаінституціональних формах. Суб'єктами політичних дій індивіди виступають не лише як представники певних соціальних спільнот, а й як учасники прямих дій.

політична поведінка, політична активність, політичні актори, політична участь

Інституціоналізовані партії та рухи виділяються перш за все тим, що поведінка їх членів підпорядковується нормам, зафіксованим в програмах і статутах. Але і в тій частині, де правила гри залишаються неписаними, поведінка організованих політичних груп (колективних акторів) з їх чіткою системою розподілу ролей між лідерами і прихильниками, поділу функцій, ієрархічними відносинами між членами різко відрізняється від стихійних виступів. Для масових політичних організацій важливі взаємодії окремих структур між собою, спеціалізація видів діяльності. Підтримання життєздатності таких об'єднань вимагає особливої роботи з відбору нових членів, їх навчання і підтримці згуртованості.

Ефективність політичної організації залежить від ряду умов, серед яких одне з найважливіших - ідентифікація (самоототожнення) людини зі своєю групою. Приналежність до згуртованою групі допомагає особистості знизити тривожність, дає відчуття своєї причетності соціально значимим цілям, задовольняє інші важливі людські потреби. Сказане відноситься до відносин не тільки всередині партій, але і між партіями, з одного боку, і їх електоратом - з іншого.

У політичній психології партійна ідентифікація - один з центральних об'єктів вивчення. Якщо раніше партійна приналежність, підтримка тієї чи іншої партії на виборах (і те, й інше називають ще ангажованістю; фр. *engagement* - зобов'язання, наймання) були сімейною традицією з покоління в покоління, то в останні десятиліття навіть у самих стійких політичних системах така ідентифікація є скоріше винятком із правила.

Партійна ідентифікація пов'язана з психологічною прихильністю до якоїсь партії. Якщо людина вважає себе консерватором або лейбористом, відчуває свою близькість до тієї або іншої партії, то слід говорити про його партійну ідентифікацію. Багато людей навчаються лояльності до партії досить рано, часто у своїх батьків. Пізніше ця прихильність зміцнюється і вкорінюється в оточенні, соціальному класі, особистих та інших зв'язках. У молодих виборців партійна ідентифікація, як правило, виражена слабше. Вони менше пов'язані в своєму електоральному поведінці і не володіють «іммунітетом» до тиску середовища. І навпаки, більш старші виборці твердіше у своїх уподобаннях і більше опираються силам, які прагнуть змінити їх переваги.

Є дані, що в так званих зрілих демократіях Заходу до 40% молодих людей (від 18 до 25 років) змінюють свою партійну приналежність (отже, деяким чином і

політичну поведінку), а приблизно чверть цієї вікової групи здатна це зробити протягом двох місяців. Майже половина молодих американців не бачить себе серед прихильників жодної з двох традиційних партій в країні. Складнощі з партійно-політичної ідентифікацією нарастають і в країнах Західної Європи.

Протягом останніх років в посткомуністичних країнах спостерігається неодноразова зміна політичної ідентифікації не тільки у молодих людей, але майже у всіх вікових групах так само як і зростаюче прагнення відсторонитися від усіх партій: громадяни, які ототожнюють себе з певними політичними силами, встигли кілька разів поміняти свої пристрасті. В результаті колись популярні партії та рухи (наприклад, польська «Солідарність», український «РУХ») швидко втрачали багатьох своїх прихильників, в той час як колишні компартії, в більшості подібних країн зазнали серйозні ідеологічні та політичні зміни, зберегли ядро свого дорослого електорату і частково відновили число прихильників.

Опис організованого політичної поведінки буде неповним без урахування клімату (обстановки) в організації, стилю міжособистісних відносин в ній. Цей стиль багато в чому визначають індивідуальні якості лідера, зокрема, його схильність до домінування і нав'язування своєї думки (диктату) або, навпаки, демократичність відносин з послідовниками. У психології прийнято виділяти авторитарний, демократичний і попустительський типи клімату в організації, не вкладаючи в ці терміни власне політичного сенсу. Проте вчені не знайшли прямого зв'язку між демократичними, наприклад, переконаннями політика і стилем його відносин з оточенням.

На відміну від організованих груп, стихійні виступи пред'являють до своїх учасникам інші політико-психологічні вимоги. До числа стихійних форм поведінки в політичній сфері ставляться як незаплановані (або необдумані, ірраціональні) вчинки, що здійснюються окремими людьми, так і неорганізовані масові виступи, бунти, повстання, мітинги протесту, мимовільно (спонтанно) створенні, що незабаром розпадаються на певні рухи і т.п.

Студентський рух у Франції 1968 р. («Червоний травень») спочатку склався стихійно, потряс всю країну, а потім потужно розгорнувся по Західній Європі. Навряд чи можна назвати організаційним ядром невелику групу студентів, які захопили для політичних виступів, а точніше - для самовираження, адміністративну будівлю філологічного факультету Сорбонни (в передмісті Парижа Нантері), які через деякий час створили «Рух 22 березня» на чолі з 23-річним студентом-соціологом Даніелем Кон-Бендіта. 3-11 травня 1968 р. у Латинському кварталі Парижа, де були збудовані барикади, відбувалися вуличні бої між студентами і поліцією (понад 1000 поранених); в ці дні відбулася також 60-тисячна демонстрація учнів і приєдналися до них молодих людей різних професій і безробітних. Стихійні хвилювання студентів, справжньою суттю мали протест проти нав'язування молоді цінностей старших поколінь і спроба демократизації університетів, а не ідейно сформульована політика. Але в своїх інтересах і цілях (підвищення зарплат, відставка уряду і т.д.) їх використовували прокомуністичні профспілки і Французька компартія. Президент Шарль де Голль навіть розпустив Національні збори і призначив дострокові вибори. Про ініціаторів масового соціального протесту - студентів - до того часу майже всі забули, а вони повернулися в аудиторії.

Для дослідження поведінки дуже цікаві саме його масові форми: як в силу їхньої політичної значущості, так і тому, що в них діють інші психологічні закони, ніж в індивідуальних діях. З часів Гюстава Лебона (1841-1931) і Габріеля Тарда (1843-1904) наука мало що додала до уявлень про механізми масової агресії, паніки або ентузіазму. Але тривожні події ХХ ст. підштовхнули пошук вчених у цьому напрямку.

Наростання стихійних елементів політичної поведінки неодноразово показувало неготовність влади забезпечити безпеку громадян, захистивши їх від впливу натовпу.

Під словом «натовп» мається на увазі в звичайному сенсі зібрання індивідів, якою б не була їхня національність, професія чи стать і які б не були причини, що викликали це зібрання. Але з психологічної точки зору слово це отримує вже зовсім інше значення. При відомих умовах збори людей приймає зовсім нові риси, відмінні від тих, котрі характеризують окремих індивідів, що входять до складу зборів. Свідома особистість зникає, причому почуття і ідеї всіх окремих одиниць, що утворюють ціле, яке називається натовпом, приймають один і той же напрямок. Утворюється колективна душа, яка має, звісно, тимчасовий характер, але і дуже визначені риси. Збори в таких випадках стають організованим натовпом, що становить єдину істоту і підкоряється закону духовної єдності натовпу.

Зникнення свідомої особистості та орієнтування почуттів і думок у відомому напрямку - головні риси, що характеризують натовп, що вступив на шлях організації, - не вимагають неперемінної і одночасної присутності кількох індивідів в одному і тому ж місці. Тисячі індивідів, відділених один від одного, можуть у відомі моменти підпадати одночасно під вплив деяких сильних емоцій або якої-небудь великої національної події і набувати, таким чином, всі риси натхненненого натовпу. Варто якому-небудь випадку звести цих індивідів разом, щоб всі їх дії і вчинки негайно набували характер дій і вчинків натовпу. З іншого боку, цілий народ під дією відомих впливів іноді стає натовпом, не представляючи при цьому зборів у власному розумінні цього слова. Одухотворений натовп після свого утворення набуває загальні риси - тимчасові, але цілком певні. До цих загальних рис приєднуються приватні, мінливі по елементам, що створює натовп і що можуть, у свою чергу, змінити його духовний склад.

Стихійне поведінка найчастіше є масовою реакцією людей на політичну кризу і нестабільність. Для цієї реакції характерне переважання ірраціональних, інстинктивних почуттів над усвідомленими і прагматичними. Причини і безпосередні приводи до порушення ентузіазму або невдоволення натовпу можуть бути найрізноманітнішими і необов'язково політичними: від перемоги національної футбольної команди до падіння курсу валюти. Так, було доведено, що сплеск сонячної активності нерідко сприяє виникненню не тільки масових епідемій, а й соціальних хвилювань, крайніх політичних виступів (ексцесів), учасники яких можуть і не усвідомлювати збудливий вплив зовнішнього середовища.

Починаючи з робіт Лебона, Зигмунда Фрейда (1856-1939), Володимира Михайловича Бехтерева (1857-1927) і аж до сучасного французького соціопсихолога Сержа Московічі, поведінка натовпу (маси) досить докладно описано в психології. Під своєрідним кутом зору масову політичну участь розглянув видатний іспанський філософ Хосе Ортега-і-Гассет (1883-1955) в своїй праці «Повстання мас» (1930).

Цікаве пояснення виникнення в останні десятиліття ХХ ст. маси (натовпу) суперсучасного типу, новітніх видів масового, в т.ч. політичного, поведінки представив Московічі в передмові до російського видання (1997) своєї книги «Століття натовпів» (1981). Він вважає, що основою цього процесу є розширення наднаціональних спільнот, гігантська урбанізація з непомірно великими ринками, а його каталізатором виступила інформаційна революція. Електронні мережі все тісніше пов'язують між собою людей, розкиданих по всій земній кулі, але, разом з тим, вторгаються в приватне життя. Все, що нині відбувається, відбивається на світовій і національній політиках. «Ми сьогодні присутні при глобалізації мас, при створенні маси світового масштабу... І бурхливий розвиток систем мас-медіа прискорить цей процес. Нарешті, політика таких величезних співтовариств, успіх яких залежить від систем мас-медіа, тепер ще більше, ніж у минулому, становиться масовою політикою. Культ особистості, хоча його так і не

називають, з виключення перетворюється на правило, а ослаблення партій майже всюди тільки зміцнює могутність лідерів. Становище лідерів в умовах демократії незavidне. Однак прагнення до влади - найпоширеніше в суспільстві явище і кандидатів завжди буде в надлишку ».

Дослідники, як правило, підкреслюють, що в натовпі людина відчуває себе анонімним, що підштовхує його до дій більш ризикованим і безвідповідальним. Ці дії можуть бути героїчними, але не менш вірогідне насильство, вандалізм і хуліганство. Ірраціональність дій пояснюється стадним почуттям, яке дозволяє окремим учасникам відключити свою волю, свідомість і діяти за законами натовпу.

Зникнення свідомої особистості, перевага особистості без свідомої, однаковий напрямок почуттів і ідей, обумовлений навіюванням, і прагнення перетворити негайно в дію внутрішні ідеї - ось головні риси, що характеризують індивіда в натовпі. Він уже перестає бути самим собою і стає автоматом, у якого своїй волі не існує.

Таким чином, стаючи часткою організованого натовпу, людина спускається на кілька сходиночок нижче по сходах цивілізації. В ізольованому положенні він, можливо, був би культурною людиною; в натовпі - це варвар, тобто істота інстинктивна. У нього виявляється схильність до свавілля, буянства, лютої, але також і до ентузіазму і героїзму, властивим первісній людині, подібність з якою ще більш підсилюється тим, що людина в натовпі надзвичайно легко підкоряється словам і представленням, здійснює вчинки, явно суперечні і його інтересам, і його звичкам.

Натовп (маса) як тип соціальної групи характеризується одночасністю і аморфністю, і однорідністю. У ній часто взагалі немає лідера, але якщо він з'являється (нерідко це відбувається шляхом самовисунання), то натовп приймає на себе всього дві політичні ролі: лідера і його послідовників. Влада ватажка буває необмеженою, оскільки натовп йде за ним не розмірковуючи, сліпо слідує наказам і закликам.

Поведінка натовпу підпорядковується закономірностям різних рівнів. У ньому на людину впливають, наприклад, і чисто фізичні фактори - духота, різкі звуки (постріли, оглушливо гучна ритмічна музика). Нерідко стихійне обурення маси підігрівається алкоголем і наркотиками, що дає додатковий негативний ефект.

Власне психологічні чинники, такі як наростаюче почуття невпевненості, страху, недовіри до офіційних засобів масової інформації, ведуть до виникнення чуток, паніки, агресії. Емоції в масовому зібранні людей поширюються за власними законами - вони багаторазово посилюються під впливом зараження і навіювання. Це явище було названо циркуляторною реакцією.

Завжди знаходяться політичні сили, готові застосувати стихійну активність натовпу у вигідних для себе цілях. Такий прийом найчастіше використовують анархістські, екстремістські, право - і ліворадикальні, а також ультра націоналістичні рухи і партії, для яких характерне прагнення впливати на несвідому, інстинктивну мотивацію учасників політичного процесу. Психологи виявили, що саме лідерам та активістам вищеназваних течій притаманний великий репресивний потенціал, тобто схильність до агресивної поведінки і до насильства, а також авторитарна структура особистості. Не менш важливим є те, що подібні політики часто спираються на певні соціальні групи, які через умови життя (зокрема, безталання, малоосвідченість) відкриті для відповідних впливів. В античності їх називали охлосом (черню) на відміну від демосу (народу).

Найбільш податливі до поширення стихійних форм політичної поведінки маргінальні верстви в силу втрати традиційних цінностей, звичних соціальних орієнтирів, відчуження від суспільства. Швидкі політичні зміни і змінні умови життя викликають протест таких людей проти стирання віроісповедань національних, расових та інших кордонів, деяким чином структуризувавши їх світогляд

Для політичної поведінки екстремістського типу характерний певний набір цінностей і цілей, установок і стильових особливостей. Перше, що потрібно виділити, - це духовна ущербність і антиінтелектуалізм подібних колективних акторів. Вони апелюють до забобон, до яких сильно схильні саме маргінальні верстви. Власне ідейні міркування не бувають ні головною рушійною силою, ні особистою цінністю екстремістських рухів, оскільки для останніх несвідомість, емоції, інстинкти, віра чи забобони - живильна середина. Політичні лідери відповідного спрямування для згуртування людей навколо себе вміло насаджують і використовують стихійність.

Не варто сподіватися, що вибухова політична поведінка натовпу - явище, залишається в минулому, XX столітті. Про його актуалізації на самому початку XXI ст. свідчать масові і досить агресивні виступи так званих антиглобалістів, серед яких набагато більше освічених і цілком забезпечених людей, ніж тих, кого за мірками минулого століття можна було б назвати маргіналами.

Список літератури

1. Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб, 1995.
2. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс. – М., 1996.
3. Ортега-и-Гассет Г. Восстание масс. - Ортега-и-Гассет Г. Избранные труды. - М., 1997.
4. Фромм Э. Бегство от свободы. – М., 1990.

Одержано 29.02.12

УДК 339.543

С.В. Горюнов, ст. гр. ФК – 11М, О.А. Комарова, проф., д-р екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Основні проблеми розвитку іпотечного ринку в Україні та шляхи їх вирішення

В статті розглянуто шляхи побудови національного ринку іпотечного кредитування в Україні. Визначено проблеми становлення іпотечного кредитування та шляхи їх вирішення, а також роль відповідних учасників іпотечних кредитних відносин.

кредит, банківське іпотечне кредитування, інвестор, фінансові ресурси

Система іпотечного кредитування посідає унікальне місце в національній економіці. По-перше, сьогодні іпотечне кредитування в більшості економічно розвинутих країн є не тільки основною формою поліпшення соціально-економічних умов, але й здійснює істотний вплив на економічну ситуацію в країні в цілому. Банківське іпотечне кредитування має великий потенціал щодо забезпечення істотних якісних зрушень в економіці України, оскільки його вважають ефективною формою залучення довготермінових дешевих фінансових ресурсів для інвестування у розвиток реального сектору господарства. Іпотека дає змогу мобілізувати значну частину заощаджень населення й коштів інвесторів і спрямувати їх насамперед у такі важливі галузі народного господарства, які пов'язані з житловим будівництвом. Іпотечне